

דבר העורך

לעתים נדמה שלרעיונות חיים משלהם, לעתים פורחים, לעתים רדומים, ואז שוב, כמו חפרפרת, עולים מהמחילה, פורצים לתודעה האזרחית והמקצועית. כך קרה עם רעיון ההכנסה הבסיסית (Universal Basic Income), שהציעו הוגים שונים מכל קצוות הקשת הפוליטית, מתומאס פיין בסוף המאה ה-18 עד מילטון פרידמן ב-1962 (Moffitt, 2003). הוא זכה לתהודה גדולה לפני כ-50 שנה, כשנעשו מספר ניסיונות ליישמו במקומות שונים בארצות הברית ובקנדה, וזוכה עתה לעדנה מחודשת. לצד המאמרים האקדמיים, פרסם עיתון הארץ כתבה ארוכה בעניין (אחיטוב, 2016), ה-BBC הקדיש לנושא שעת ראיונות ודיון,¹ וממשלת פינלנד מתכננת החלה נרחבת שלו, ואין היא לבד.

הכנסה בסיסית לכול כשמה כן היא: "הכנסה שקהילה פוליטית משלמת לכל חבריה על בסיס אישי, ללא מבחן אמצעים וללא דרישת עבודה" (van Parijs, 2004). ודוק, ההכנסה משולמת במזומן, לא בעין. המטרה פשוטה: להבטיח לכל אדם אמצעי קיום בסיסיים, ללא תלות במצבו האישי, הנפשי, המשפחתי או ביכולתו למצוא עבודה. אם דלות היא בראש ובראשונה העדר המשאבים הראשוניים הנחוצים לקיום היומיומי (Ryan, 1976), אזי ההכנסה הבסיסית נותנת, באבחה אחת, מענה המאפשר קיום ברמת המינימום. מהבחינה החברתית יש ביכולתה להבטיח שאין איש החי מתחת לקו העוני, ולצמצם במידה מרובה את האי-שוויון בחברה (מדד ג'יני) (Malul, Gal, & Greenstein, 2009). היא לא תפתור את כל הבעיות, כמובן, אך היא עשויה להסיר מסדר היום רבים מהחוליים שמקורם בדלות כשלעצמה. היא גם תצמצם, במידה רבה, את ההוצאות המתחייבות ממדיניות המשטר הנוכחי ואת העיוותים ומלכודות העוני שהוא מייצר. ואכן תוצאות הניסויים בצפון אמריקה, כמו גם במדינות אפריקה ובהודו, מראות שמשכורת בסיס לכול מעלה את רמת התזונה ואת רמת בריאות הציבור, ועקב כך רואים, בין היתר, שיפור בהישגי התלמידים, פחות היעדרויות מבית הספר ופחות לידות פגים (Perkiö, 2014; Salkind & Haskins, 1982).

ההשלכות הכלכליות היו מורכבות יותר (Robins, Gamel, Balsan, & Vero, 2006; 1985). כנגד אזהרות המלעזים, בשום מקום לא נטשו אנשים את שוק העבודה כדי

1 ראו: <http://www.bbc.co.uk/programmes/p03kptyk>

ליהנות מהמעט שהבטיחה להם ההכנסה הבסיסית. היו כאלה שצמצמו את שעות העבודה, בעיקר אימהות חד הוריות ורווקים צעירים. היו גם כאלה שהכנסת הבסיס אפשרה להם למצוא עבודה עדיפה, גם אם פחות מכניסה בטווח הקצר, להשלים לימודים או לנסות לפתח תעסוקה עצמאית. בה בעת בשל הביטחון הכלכלי שהעניקה ההכנסה הבסיסית עלו גם שיעורי הגירושין. יש להתייחס לכל התוצאות האלה בזהירות. בכל המקומות ידעו מראש שמנהיגים את ההכנסה הבסיסית כניסוי לפרק זמן מוגבל. יש לשער שבנסיבות אלה נזהרו אנשים לא לאבד מקום עבודה בטוח, ואולם הניסוי נתן הזדמנות לשינוי בחיים. ההכנסה הבסיסית שינתה, ללא ספק, את הכלכלה המקומית ואולי גם את שוק העבודה המקומי, אך איש עוד לא בדק זאת, לא כל שכן מה היתה ההשפעה על הביקוש לעבודה באותם אזורים שבהם נערך הניסוי (Widerquist, 2005). בה בעת נמצא בכל הניסויים שההכנסה הבסיסית העניקה לאנשים כוח לקבל החלטות מושכלות, בלי להיכנע לאילוץ הכלכלי המידי לקבל על עצמם עבודה, או להישאר בזוגיות, פוגענית ומבוזה. והתברר (ראו זה פלא) שגם אנשים קשי יום יודעים לקבל החלטות נבונות!

אם הרעיון כל כך טוב, והעדויות מהניסויים כה מעודדות, מדוע אין מיישמים אותו? את התשובה ניתן למצוא דווקא בכותרות. אחיטוב (2016) מציינת, ש-100,000 פינים יקבלו הכנסה בסיסית של 800 יורו "ככה סתם", ומוסיפה, ש"זה נשמע מטורף". ה-BBC נתן למשדר בנושא זה את הכותרת *Money for nothing*. פה קבור הכלב. אם המדינה משחררת בעלי אמצעים מתשלום מסים או מעבירה סכומי עתק לסבסוד מפעל כושל, להצלת בנק הנמצא על סף קריסה, לעידוד ההתיישבות בחבל ארץ זה או אחר או לתמיכה בסטודנטים, אנו מקבלים זאת בהבנה. רק מי שאתרע מזלו, והוא חי ללא אמצעי קיום סדירים, כשסיכויו למצוא עבודה אפסיים, נדרש לראות בכל עזרה שהוא מקבל חסד, לשלם על כך בהשפלות, במבחנים ובחיטוטים בלתי פוסקים ולהימצא תחת איום מתמיד שבכל רגע יחליט מאן דהו לצמצם את היקף התמיכה או אף להפסיקה. המדינה מעבירה מיליוני שקלים לארגונים שמטרתם לעזור לאותם נזקקים, למצוא להם עבודה חסרת תוחלת ברמת הכנסה שממילא מחייבת השלמה, אך חלילה אין היא מעבירה אותם אליהם ישירות. מזה מאתיים שנה ויותר אנו מבחינים בין עניים בעלי זכות, אלה שאינם יכולים לעבוד מפאת מום, מחלה או מגבלה אחרת, לבין עניים נטולי זכות, אלה שניתן לחייבם לעבוד בתנאים הקשים ביותר ובהכנסה הנמוכה ביותר, כי אם ימרו את מצוות השלטונות, גם העזרה הזעומה שהם מקבלים תילקח מהם, וממילא הרחוב מלא אחרים שישמחו למלא את מקומם. בדרך אנו גם ממררים את חייהם של בעלי הזכות, ודורשים מהם הוכחות ניצחות לזכאותם, שחלילה לא יחמוק פנימה למועדון הנבחרים סתם אדם הראוי למעט חמלה. עד כדי כך נפתלות הדרכים, שהזכאים נדרשים לעזרתם של מתווכים, העושים מלאכת קודש בחשיפת עוולות השיטה הקיימת, וגוזרים קופון נאה (מהזכאים, כמובן!).

לפני כ-50 שנה טענו פיוון וקלוורד (Piven & Cloward, 1993)², שניתן להבין את התנודות במדיניות הרווחה, בין היד הנדיבה לקמוצה, כמנגנון פיקוח שנועד לשמור על שקט חברתי בתקופות שפל כלכלי, ולחייב אנשים לעבוד, בכל מחיר, בתקופות גאות. בינתיים השתנו הזמנים ועמם תנאי שוק העבודה. זמינות העבודה הזולה, הכורעת תחת עולו של שבט הרעב, היא המכשול הגדול לפני השכלול והקדמה הטכנולוגיים. מדיניות ההכנסה הבסיסית לכול הופכת את היוצרות. היא רואה בקיום הבסיסי זכות, לא חסד. הנחת היסוד שלה היא שרוב האנשים רוצים לעבוד ושאינן הם מסתפקים בהכנסת מינימום. היא מבקשת לפרוץ את מלכודת העוני, הקונסת את מי שמבקש לצאת לעבוד ועקב כך נכשל במבחן האמצעים המקנה לו תמיכה כספית ועוד תמיכות בעין, כך שבסך הכול מוטל מס של 100% ואולי אף יותר כל ההכנסה מעבודה (Zelleke, 2005). היא גם מכירה בכך שריכוז משאבים בראש הסולם החברתי פוגע בייצור, כי אין ביקוש לסחורות יסוד, ודווקא העברת משאבים כלפי מטה עשויה לשנות את דפוסי הצריכה במשק ולעודד ייצור מקומי והעסקה מקומית. ומעל לכול, אם נסכם את כל ההוצאות על העברות תקציביות ועל מנגנון השיטור והבקרה, סביר שההוצאה על הכנסה בסיסית לכול גם לא תעלה על מה שאנו מוציאים היום (Worstell, 2015).

ישראל, בצדק, מתגאה בהישגיה הכלכליים בשנים האחרונות. אולם מבחינת חלק גדול מהאוכלוסייה אלה הם הישגים מדומים שרק מגבירים את התסכול ואת הניכור. החיים על סף חידלון כלכלי, ללא עבודה או עם עבודה בהכנסת מינימום שעלולה להיפסק בכל רגע, יוצרים מצב של עקה מתמדת המוצאת את ביטויה בפרצי אלימות – בין עמיתים, בין בני זוג, בין זרים וכלפי אויבים מבחון, אמיתיים ומדומים. היא מוצאת את ביטויה באי הסובלנות הממסדית, בחוקים ובהצעות חוק, הבאים להצר את צעדיהם של כל אלה המטילים ספק בצדקת הדרך ולהשתיק כל ביקורת. מיום ליום החברה מתעשרת וחבריה מתענים; אין הם יכולים לבטוח בכך שגם המעט שיש להם לא ייעלם מחר בנסיבות שאין להם כל שליטה עליהן, ואי ביטחון זה הוא לא רק נחלתם של אלה הנמצאים בתחתית סולם ההכנסות. וכדברי הפתגם הישן, הזורע דלות יקצור פורענות³ (זורע עוולה יקצור און, משלי כב, ח).

לרעיונות, אמרנו, יש לכאורה חיים משלהם, אולם לאמיתו של דבר אין הם אלא שיקוף של החיים היומיומיים, של מרקם היחסים בין האנשים בחברה. אם רעיון ההכנסה הבסיסית תופס תאוצה, ואף מדינות וממשלות שמרניות חושבות להנהיגו, אין זה אלא מתוך ההכרה שאין עקרונות הרווחה שליוו אותנו לאורך הדורות הולמים עוד את מציאות חיינו. יש ודאי כאלה החושבים שניתן להמשיך להאשים את נפגעי המדיניות הכלכלית,

2 פורסם לראשונה ב-1971.

3 Qui sème la misère, récolte la colère

להסיח את הדעת באמצעות סחריר לאומני והפניית אצבע מאשימה כלפי גורם חיצוני עוין ומאיים. יש גם כאלה שימתינו לזעם שיפרוץ דרך תנועה מהפכנית שאותה יבקשו לתעל לצורכיהם. השבט יכלה את אלה וגם את אלה. אמנם אין יישום הרעיון עניין של מה בכך, לא מבחינה פוליטית ולא מבחינה מעשית (de Wispelaere & Noguera, 2012), ויש להתאימו לנסיבות המקומיות – אם כמענק בלתי מותנה, המנותק מחשבונות מס הכנסה, ואם כמס הכנסה שלילי, הגובה והמעניק בהתאם לנסיבות האישיות. התוצאות זהות (de Wispelaere & Stirton, 2004; Harvey, 2006). על כן ראוי, אולי, להתחיל, כפי שנוהגים אחרים, בריכוזי אוכלוסייה העשויים להפיק מהשינוי את התועלת המרבית, למשל ביישובים המצויים בעשירוניים התחתונים של מדד הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אם מטרת שירותי הרווחה היא להבטיח, בין השאר, רמת קיום בסיסית למי שאין ידו משגת, נכשלה השיטה הנוכחית כישלון חרוץ. גם אחרי החלוקה מחדש שיעורי העוני מרקיעי שחקים; במקרים רבים הפכו שירותי הרווחה מנגנוני פיקוח יותר מאשר מנגנוני סיוע, שנואי נפשם של אותם אנשים שהם אמורים לשרת, ודורות חדשים גדלים לתוך הייאוש והאין מוצא. נדרשת חשיבה מחודשת בנוגע לדרך שבה ניתן להבטיח לכל אדם בחברת השפע את זכות הקיום בכבוד (זכות שהיתה ברורה מאליה בחברה המסורתית). הענקת אמצעי קיום לכול, ללא מבחן אמצעים וללא תנאים, היא דרך ראויה לבנות מחדש את יחסי הרעות בתוך החברה.

בגיליון הנוכחי, כהרגלנו, חמישה מאמרים. בראשון, הערכת רפורמה ארצית בתחום הגנת הילד בישראל שנועדה לשפר השתתפות ילדים בקבלת החלטות (מאמר שהתפרסם במקור באנגלית ותורגם לגיליון זה) בוחנת רות אלפנדרי את פעילות הוועדות לתכנון, טיפול והערכה שליד רשויות הרווחה המקומיות, ומעריכה את הרפורמה בנוהלי קבלת החלטות בוועדות אלה. היא מוצאת שאך מעט השתנה: ילדים עדיין לא נוכחים, על פי רוב, בדיונים ואינם שותפים להחלטות המתקבלות בעניינם, אם משום שאין שיתופם נמצא על סדר היום של הרשויות ואם מפאת העדר כוח האדם הדרוש כדי לשתפם הלכה למעשה. בהמשך למאמר מתפרסמת גם תגובת משרד הרווחה, המצביעה על חסרונות המחקר ועל השינויים לטובה שחלו מאז נערך. במאמר השני, השיקולים המנחים הורים בחברה הפלסטינית בישראל בבחירת מעונות יום, בוחנת רנא אסעיד את שיקוליהם של הורים פלסטינים בישראל, בבואם לבחור מעון יום לילדיהם. בין שלוש אמות מידה מרכזיות – איכות, נוחות ודתיות – איכות המעון היא השיקול המוביל, ואחריה דתיות. הנוחות תופסת רק מקום שלישי. אסעיד מציינת ששיקולי הדתיות בולטים יותר דווקא אצל הורים משכילים, ושיקולי הנוחות בולטים יותר אצל ההורים הפחות משכילים. במאמרו, הנתב המוביל מתלות לעצמאות כלכלית בקרב נשים נפגעות אלימות בן זוג: רקע תיאורטי, חסמים ועקרונות פעולה, בוחנות קרני קריגל ועינת פלד את החסמים לעצמאות כלכלית של נשים נפגעות אלימות בן זוג. לא אחת הגבר הפוגע הוא גם זה

העומד בדרכה של הנפגעת לעצמאות כלכלית. כדי לעזור לנפגעות להשתחרר מעולה של האלימות ולתת להן סיכוי להגיע לעצמאות, המחברות נשענות על הניסיון שנרכש במספר מקומות בארצות הברית ומציעות תוכנית מאומצת, המשלבת לימודים עם ליווי אישי. במאמר הרביעי, קצבאות הזיקנה בישראל בראי פסיקת בית הדין הארצי לעבודה, בוחנים ישראל (איסי) דורון וזהבית קורבר את הדרך שבה דנים בקצבת הזיקנה האוניברסלית בישראל בבית הדין לעבודה. לאחר שבדקו מאה תיקים ויותר הם מגיעים למסקנה שאף שעל פי רוב בית הדין נמנע מלהתערב בשיקולי דעתו של המוסד לביטוח לאומי, פסיקותיו הן נדבך חשוב בעיצוב הקצבאות כזכות אוניברסלית לכל תושבי המדינה. במאמר החמישי, תמורות בעבודת האחות בקהילה בישראל, סוקרים רחל ניסנהולץ-גנות, ברוך רוזן, מרים הירשפלד ויאיר שפירא את השינויים שחלו, הן בתפקידן והן ברמת הכשרתן של אחיות בריאות הציבור. הם מוצאים שאחיות בריאות הציבור מוכשרות מאשר בעבר ושהן נכונות ומסוגלות למלא תפקיד מרכזי יותר בטיפול באוכלוסייה, אך פוטנציאל זה טרם מוצא.

ואחרי כל אלה, כמובן, סקירות ספרות בניצוחו של ניסים כהן. תודתנו לו, לסוקרים וכמובן לכל המחברים, השופטים והעורכים, שבלעדיהם לא היה גיליון זה רואה אור. אנו מאחלים לכל קוראינו קריאה מהנה וחג פסח שמח.

יונתן אנסון,

עורך ראשי

מקורות

אחיטוב, נ' (2016). למה שהמדינה לא תחלק שכר בסיס לכל אזרחיה? יוזמה חדשה. הארץ (25.2.16). אוחזר מ

<http://www.haaretz.co.il/magazine/premium-1.2863452>

de Wispelaere, J. & Noguera, J. A. (2012). On the political feasibility of universal basic income. In R. Caputo (Ed.), *Basic income guarantee and politics* (pp. 17-38). NY: Palgrave Macmillan.

- de Wispelaere, J. & Stirton, L. (2004). The many faces of universal basic income. *Political Quarterly*, 75 (3) 266-274.
- Gamel, C., Balsan, D., & Vero, J. (2006). The impact of basic income on the propensity to work: Theoretical issues and micro-economic results. *Journal of Socio-Economics*, 35, 476-497.
- Malul, M., Gal, J., & Greenstein, M. (2009). A universal basic income: Theory and practice in the Israeli case. *Basic Income Studies*, 4 (1), 1-19.
- Moffitt, R. A. (2003). The negative income tax and the evolution of U.S. welfare policy. *Journal of Economic Perspectives*, 17 (3), 119-140.
- Perkiö, J. (2014). Universal Basic Income - A new tool for development policy. International Solidarity Work. Retrieved from <http://sange.fi/kvsolidaarisuustyö/wp-content/uploads/Universal-Basic-Income-A-New-Tool-for-Development-Policy.pdf>
- Harvey, P. (2006). The relative cost of a universal basic income and negative income tax. *Basic Income Studies*, 1 (2), 1-24.
- Piven, F. F. & Cloward, R. A. (1993). *Regulating the poor: The functions of public welfare* (2nd ed.). New York: Vintage.
- Robins, P. K. (1985). A comparison of the labor supply findings from the four negative income tax experiments. *Journal of Human Resources*, 20 (4), 567-882.
- Ryan, W. (1976). *Blaming the Victim* (Revised). Vintage books.
- Salkind, N. J. & Haskins, R. (1982). Negative income tax: The impact on children from low-income families. *Journal of Family Issues*, 3 (2), 165-180.
- van Parijs, P. (2004). Basic income: A simple and powerful idea for the twenty-first century. *Politics and Society*, 32 (1), 7-39.
- Widerquist, K. (2005). A failure to communicate: What (if anything) can we learn from the negative income tax experiments. *The Journal of Socio-Economics*, 34, 49-81.

Worstell, T. (2015). Finally, someone does something sensible: Finland to bring in a universal basic income. *Forbes* (6.12.2015). Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/timworstell/2015/12/06/finally-someone-does-something-sensible-finland-to-bring-in-a-universal-basic-income/#3ef0d9cf76f6>

Zelleke, A. (2005). Distributive justice and the argument for an unconditional basic income. *The Journal of Socio-Economics*, 34, 3-15.

